

Biyografya :

PROF. DR. PHILIPP SCHWEINFURTH

(1887-1954)

DR. SEMAVİ EYİCE

İki büyük Dünya harbinin doğurduğu sarsıntı yalnız ilim ve sanat çalışmalarına sekte vermekle kalmamış, birçok araştırmacıları da girdapları içinde boğmuştur. 1954 yılının haziran ayının son günlerinde İstanbul'da âni bir şekilde hayata gözlerini yuman Prof. Dr. Philipp Schweinfurth da XX. yüzyılın ilk yarısında hüküm süren korkunç kargaşalıklar arasında ezilen, yıpranan fakat bütün felâket ve ıstıraplara rağmen, içindeki ilim aşkının mânevî kuvvetinden hız almaktan geri kalmayan bir âlim idi.

I. HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Philipp Schweinfurth, 29 ağustos 1887 de Baltık kıyılarında Riga şehrinde dünyaya geldi. 1919 dan 1939'a kadar bağımsız küçük Letonya Cumhuriyetinin başkendi olan bu şehir o sırada Çarlık Rusya-sının sınırları içinde bulunuyordu. Fakat Schweinfurth ailesinin, Riga'daki kolu aslında Almanya'nın Baden eyaletinin Wiesloch kasabasından olup 1809 da Lübeck üzerinden Riga'ya hicret eden Jörg Adam Schweinfurth (1787-1858) tarafından kurulduğuna göre, bu ailenin slâvlık ile hiçbir ilişiği yoktu. Philipp Schweinfurth'un babası Georg Daniell Schweinfurth adında bir tüccar, annesi ise menşei Doğu Prusya'da Königsberg şehrinden gelen bir aileye mensuptu. Riga'lı Schweinfurth ailesi, ilim âleminin başka bir sahasında büyük bir şö-ret kazanan bir şahıs daha yetiştirmiştir ki, bu da Afrika'ya yaptığı seyahatleri sayesinde Afrika kâşifleri arasında parlak bir mevki ka-zanan ve hattâ eserlerinden biri vaktiyle dilimize dahi çevrilen Ge-org Schweinfurth (Riga, 1836-Berlin, 1925) dur. Philipp Schweinfurth lise tahsilini Riga şehir jimnazında 1907 de tamamladıktan sonra Almanya'nın Heidelberg Üniversitesine gitmiş ve burada 1907-1910 yılları arasında sanat tarihi okumuştur. Schweinfurth esas

disiplin olarak, H. Thode tarafından verilen Yeni zamanlar sanat tarihini almış, yardımcı disiplinlerini ise F. von Duhn'un okuttuğu Klâsik Arkeoloji ile v. Waldberg'in okuttuğu Edebiyat tarihinden seçmişti.

Schweinfurth, 1910 da Heidelberg Üniversitesinde doktorasını verdikten sonra, ilk Dünya harbine takaddüm eden birkaç yılı Almanya'nın Münih şehrinde geçirdi. Burada bir taraftan "Alte Pina-kotheek" ile "Ethnographisches Museum" da fahrî asistan olarak tecrübesini arttırırken bir taraftan da Münih Üniversitesinde meşhur Alman sanat tarihçisi Heinrich Wölfflin'in derslerine devam ediyordu. Schweinfurth 1913 yılı başlarında Rusya'nın bazı bölgelerinde, bilhassa Moskova ve Petrograd'da bir inceleme gezisi yaptığı sırada "Moskova Arkeoloji Kurumu" (Imperatorskoe Moskovskoe Archeologičeskoe Obşçestvo) nun başkanı Kontes P. S. Uvarov ile tanışarak, onun tarafından Rus sanat tarihi üzerinde çalışmağa teşvik edilmişti. Bu teşvik ile ilgili olarak, 1914 sonbaharında aynı Kurum tarafından Pskov'da yapılması kararlaştırılan XVI. Rus Arkeoloji Kongresine davet edilince, 1914 ilkbahar ve yazını ilmî hazırlıklar ile geçiren Schweinfurth, Rusya'da yapacağı araştırmaları geniş bir programa bağlamak imkânını bulmuştu. Pskov'daki kongreye katılması için gerekli maddî yardım, Prusya Maarif Vekâleti tarafından deruhte edilmiş, fakat kongreden başka üç ay müddetle Rusya'nın muhtelif yerlerinde incelemelerde bulunarak malzeme toplaması da kendisinden istenmişti. Bu malzemenin yardımı ile yine Schweinfurth tarafından yazılacak bir *Rus sanatı tarihi*, Heidelberg'de C. Winter kitabevinde bastırılacaktı. Bu parlak proje, 1914 yazında ilk dünya harbinin patlak vermesi yüzünden tatbik mevkiine konulamadı ve Schweinfurth, Riga'ya ailesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Onun için Çarlık ordusunda harbetmek de mukadder olabilirdi. Fakat ailenin tek erkek oğlunu askerlikten muaf kılan kanun, Schweinfurth'u Rus ordusu saflarında dövüşmekten kurtardı. Yalnız Baltık cephesi çözülmürken çıkan karışıklıklar esnasında Schweinfurth da Riga hapishanelerinde birkaç gün geçirmek zorunda kalmıştı. Rusya'daki rejim değişikliği sonunda bazı eyaletlerde bir takım bağımsız devletlerin kurulması üzerine 1919 da Letonya Cumhuriyeti doğunca, Schweinfurth da otomatik olarak Leton tabiiyetine geçmiştir.

Schweinfurth, Riga'da bir Leton Üniversitesinin kurulması üzerine burada Umumî Sanat tarihi doçenti olarak vazife almış ve

bu vazifede 1919 dan 1926 a kadar kalarak, bir taraftan da 1924 den 1926 a kadar yine Riga Güzel Sanatlar Akademisinde Sanat tarihi okutmuştur. 1927 de hayatının en mühim kararlarından birini vererek Almanya'ya gelen Schweinfurth, Breslau Üniversitesinde “*Ortaçağ Rus levha resimleri (ikonaları) tarihi*” hakkındaki tezi ile habilitasyonunu yaparken bir taraftan da gerekli formaliteleri tamamlayarak resmen Alman tabiiyetine geçmiştir. 1928 den itibaren Schweinfurth artık Almanya'da yerleşmiş ve Breslau Üniversitesinde Doğu Avrupa ve Bizans sanatları tarihi Öğretim görevlisi olmuştur. 1932 de aynı Üniversitede Profesörlüğe yükselmiş, 1932-1933 yıllarında izinli olarak Paris'de “Ecole des Hautes Etudes” de çalışmış, 1935 de Berlin Üniversitesine geçmiştir. Schweinfurth'un hayatındaki kısa huzur devresi ikinci Dünya harbinin başlaması ile sona ermiştir. Büyük Berlin bombardımanlarının başlangıcını teşkil eden, 1943 yılının 22-23 kasım gecesi yapılan hava hücumunda, Wilmersdorf'daki evinin bir tam isabet alması ile bütün varını yoğunu kaybeden Schweinfurth uzun yıllardır emek vererek topladığı, notlarının, işlerinin, koleksiyonlarının, kitaplarının, bütün çalışma malzemesi ile yuvasının birkaç saat içinde kül olduğunu görmek felâketine uğramıştır. Tanınmış bir romancı olan karısı ile birlikte Berlin'in dış mahallelerinden birinde bulduğu bir odada barınan Schweinfurth yılmadan çalışmalarına devam ediyor ve her hava hücumundan sonra biraz daha çöken Berlin Üniversitesindeki derslerini muntazaman veriyordu. Artık içinde barınılmaz bir hale gelen Üniversite ana binasının karşısındaki henüz nisbeten sağlamca bir ek binanın, camsız pencereleri mukavva ve tahta parçaları ile kapatılmış ve içinde dondurucu kuzey soğğunun hüküm sürdüğü bir odasında, ceryan kesilmediği takdirde soluk bir ampul ışığında derslerini veren, daha doğrusu, pek kiyafetsiz ders malzemesi ile Bizans ve Doğu Avrupa sanatlarını tanıtmaya çalışan Prof. Schweinfurth'un bu hayret verici enerjisi, o günleri yaşamış olan talebelerine sağlam bir ilim sevgisinin hayatta en tesirli ve emin yardımcı olduğunu veciz surette ispat ediyordu. Schweinfurth 1945 nisanında Berlin Üniversitesi faaliyetlerini tatil edinceye kadar derslerine devam etti. Fakat bu sırada artık Berlin, Rus orduları tarafından sarılmış ve dış mahallelerde şiddetli çarpışmalar başlamıştı. Gece gündüz mütemadiyen bombalar yağın, yer yer yanan, soğuk, açlık ve hastalıkların hüküm sürdüğü ve sokaklarında kanlı dövüşler cereyan eden bu yarımı karanlık

şehirde yaşayan binlerce insan gibi, Prof. Schweinfurth da can kaygusu ile Berlin'in üç, dört yerinde korkunç birer harp anıtı gibi yükselen "bunker" lerden birisine sığınmaktan başka çare görememiştir. Alman başkentinin Rus orduları tarafından işgali günlerini Schweinfurth burada yaşadı. Amansız bir harbin korkunç facialarından birçoğunun burada şahidi oldu. İnsan tahammülünün fevkinde olan feci hâdiseler silsilesi sona erdiğinde Prof. Schweinfurth sıhhatini tamamen kaybetmiş, zavallı karısı ise bir insan enkazı haline gelmişti.

Berlin Üniversitesi, 1946 da "Humboldt Üniversitesi" adı ile yeniden faaliyete geçerken, Prof. Schweinfurth da tekrar kürsüsüne dönmüştü. Altmışına gelmiş olan bir insan için herşeye sıfırdan başlamak ne kadar güç olursa olsun, gelecek emin olduğu takdirde birşeyler yapmağa cesaret olabilirdi. Fakat dünya siyasetinin çeşitli akıntılarının çok zararını görenler için harbsonrası Berlin'i emin bir köşe teşkil etmiyordu. Bahusus sıhhati, bilhassa sınırları bozulan bir insanın burada, her an yeni felâket ve facialara sahne olmağa namzet gözüken bir harabeler beldesinde yaşaması çok güç idi. İsviçre'de Luzern kantonunda Dr. Amberg'in ikona koleksiyonunu incelemek üzere 1948 de İsviçre'ye davet edilmesi Schweinfurth'a bulunmaz bir fırsat temin etmiş oldu. Üniversitesinden izin alarak derhal İsviçre'ye geçen profesör, burada 1949-1950 yıllarında Zürih Üniversitesinde Bizans sanatı dersleri verdikten başka Zürih ve Basel halk Üniversitelerinde de onikişer derslik sanat tarihi kursları yapmak suretiyle hayatını kazanmıştır. Bu sırada da, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin daveti ile karşılaştı. Halbuki 1948 denberi iznini temdit eden Berlin Üniversitesi de kendisini geri çağırıyordu. Berlin'e döndüğü takdirde emeklilik hakkının teminat altına alınmasına rağmen Schweinfurth birkaç yıl evvel cehennem hayatı yaşadığı o şehre tekrar dönmek cesaretini kendinde bulamadığından hiç tereddütsüz İstanbul Üniversitesinin davetini tercih etti. Schweinfurth 1950 kasımında İstanbul'a gelerek Edebiyat Fakültesinin Sanat Tarihi kürsüsündeki Bizans sanatı ve Tarih zümresindeki Bizans tarihi derslerine başladı. İlerlemiş yaşına, hayattaki yegâne yakını olan karısından ayrı olmasına, mânevî yorgunluğuna ve bozuk sıhhatine rağmen Schweinfurth İstanbul'da olduğundan dolayı büyük bir haz duyuyor, her köşede âdeta çocukça bir sevinçle zevk aldığı birşey buluyor ve bu, onu kendisini yakından tanımayanların mahiyetini kavrayamayacakları apayrı bir iç âlemin içine kapanmasına yol açıyordu. İlk

üç senelik kontratı 1953 de tamamlanmış ve 1954 e kadar sözleşmesi uzatılmıştı. 1925 denberi hayat arkadaşı olan karısının kendinden uzak ta 9 şubat 1953 de İsviçre'de Locarno da ölmesi onun için büyük bir darbe oldu. Karşılaştığı bazı formalite aksaklıkları, onun bozuk mânevîyatı üzerinde çok ağır tesirler yapıyordu. Çok şiddetli geçen 1953-1954 kışı, Beyoğlu'nun bir otelinde barınmak zorunda kalan bu ilim adamının sıhhati ve mânevîyatına en büyük darbeyi indirdi. 1954 kasımında sözleşmesi sona erceğinden, niyeti yazı İstanbul'da geçirmek ve sonbahara doğru İsviçre'ye giderek orada, ömrünün son günlerini huzur içinde tamamlamaktı. Fakat kendisi de ve dostları da biliyorlardı ki, Berlin Üniversitesi emeklilik hakkını tanımamakta devam ettiği takdirde, zaten hasta olan bu ilim adamını İsviçre'de tam bir sefalet bekliyordu. Allah, bu en feci safhadan Schweinfurth'u korudu. Bir dostunun tavsiyesi ile üç ay dinlenmek üzere gittiği Burgaz adasındaki Sankt Georg manastırında gelen bir kalp krizi ona nihaî darbeyi indirdi. İlk krizi atlattıktan sonra biraz kendine gelir gelmez, İstanbul'un cehennemî bir sıcakla kavrulduğu günlerde, 26 haziran günü, emeklilik meselesinin neticesini öğrenmek üzere Alman konsolosluğuna gitmek üzere vapur iskelesine gelirken yolda gelen ikinci bir krizle son nefesini verdi ¹. Ölümün bir Cumartesi günü vukubulması ve cenazenin kaldırılacağı yerin yanlış ilân edilmesi yüzünden, 28 haziran pazartesi günü sabah 10 da Feriköy Protestan mezarlığında yapılan sâde ve hazin törende, mezarı başında ancak 15-20 kişilik bir grup toplanmış bulunuyordu. Hayatında daima alayışden, maddî hırstan ve şöhet avcılığından uzak yaşamış olan Prof. Dr. Philipp Schweinfurth çok sevdiği İstanbul topraklarına işte böylece ve İstanbul Üniversitesinde son imtihanlarını yapacağı gün, sessizce verilmiş oldu.

Prof. Schweinfurth, çalışma tarzı, görüş ve duyuşu ile tamamen geçen yüzyılın ilim adamları zümresine mensupdu. Heidelberg Üni-

¹ Beynelmîlel bir şöhetre haiz ve Üniversite profesörü bir âlimin ölümüne karşı İstanbul basınının alâkasızlığı oldukça hazindir. Yalnız "Vatan" gazetesi bu ölüm haberini bir havadis olarak bildirmiş (27, Haziran 1954), aylık "Türk Düşüncesi" Dergisi de kısa bir not'dan (sayı, 9, Ağustos 1954) sonra tarafımızdan yazılan daha etraflıca bir yazıya da yer vermiştir (sayı 10, Eylül 1954, 314-317). Prof. Schweinfurth'un ölümü münasebeti ile "Neue Zürcher Zeitung"un 6.7.1854 tarihli, 1675 numaralı sayısında Doris Wild tarafından yazılmış kısa bir nekroloji çıkmıştır.

versitesinde iken takip etmiş olduğu disiplinlerin mütenevvi oluşu, onun bilgi ufuklarını ne derece geniş tuttuğu hakkında bir fikir verir. Kendisi ile yapılacak ufak bir konuşma, umumî kültürünün genişliğini derhal belli ederdi. Derslerinde nefes darlığı yüzünden rahat konuşamamasına karşılık, hususi sohbetlerinde daima canlı ve nüktedan idi ki, aynı hâli seminer çalışmaları esnasında da müşahede etmek mümkündü. Bunlarda talebenin alâkasını çekecek değişik hususları belirtmesini bilir ve zengin ansiklopedik bilgiler ile konuları açar ve işlerdi. Sanat tarihi mevzularının dışında meselâ, eski Rus hikâyecileri, Fransız edebiyatı veya İtalyan klâsikleri hakkında kolaylıkla ve selâhiyetle konuşan, icabında manzum ve mensur uzun parçaları ezbere okuyan Prof. Schweinfurth, tanıdığı, gördüğü, insan ve hâdiselere dair de zengin fakat maalesef kendisi ile birlikte gömülen bir hâtıra dağarcığına sahipti. Fakat hiç şüphesiz onu daima kalplerde yaşatacak olan, asil ilim cömertliği ve samimî insan tarafıdır. 1944-1945 kış sömestrinde Berlin Üniversitesinde talebesi, 1950-1954 yılları arasında da İstanbul Üniversitesinde asistanı olan bu satırların müellifi, ruhunun istirahatini bütün kalbi ile temenni eder.

II. İLMİ ÇALIŞMALARI

Hayret verici kudrette bir hafızaya sahip bulunan Prof. Schweinfurth mütemediyen okur ve okuduklarını tamamen hazmederdi. Böylece elde ettiği bilgilere, gezip dolaşmak suretiyle gördüklerini de katmak imkânını bulmuşdu. Heidelberg'deki talebeliği sırasında, Almanya, İtalya, Fransa, Belçika ve İsviçre'yi, 1913 de Rusya'nın bazı kısımlarını, 1919-1926 da Riga Üniversitesindeki doçentliği sırasında, Yunanistan (1922), Mısır (1923) ve İspanya (1924) yı görmüş, "Alman İlim Yardım Kurumu" (Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft)nun sayesinde 1928 de İtalya ve Sicilya'da tetkikler yapmıştır. Üçüncü Bizans araştırmaları Kongresi münasebetiyle 1930 da Yunanistan ve dönüşünde İstanbul, 1934 de Louvre'da "Pavillon de Marsan" da Büyük Bizans eserleri sergisinin açılması münasebetiyle Paris'de bulunmuş, 1932-1933 de Breslau Üniversitesinden izinli olarak Paris'de Sorbonne'da G. Millet'nin idare ettiği "Ecole des Hautes Etudes" de çalışmış ve "Collège de France" daki dersleri takip etmiştir. Dördüncü Bizans Kongresi için 1934 de Bulgaristan'a gitmiş ve dönüşde Sırbistan'da Split (Spalato) da tetkikler yapmış, Beşinci Bizans kongresi için 1936 da Roma'ya, 1937 de tekrar Bulgaristan ve

Yugoslavya'ya gitmiş, son harp içinde de, 1942 de, İtalya'da Floransa, Assisi, Roma, Napoli ve Venedik'de üç ay çalışmıştır. Prof. Schweinfurth ana dili olan almancadan başka tabiatıyla eski grekçe ve lâtinceyi ve ayrıca, fransızca, ingilizce, italyanca ve rusçayı mükemmel surette biliyordu. Bu zengin lisan bilgisi onun çeşitli kaynak ve yayınlardan geniş ölçüde faydalanmasını mümkün kılmıştır.

Schweinfurth, *Plastikde pitoresk mefhumuna dair* adını taşıyan doktora tezinden (Bibl. 1) sonraki ilk büyük çalışmalarını daha fazla, yakın zamanların sanat tarihi üzerinde toplamıştır. Berlin'de 1922 de basılan *Vazari* adlı kitabı rus dilinde yayınlanmıştı. (Bibl. 2). Birkaç yıl sonra Riga'da bastırılan *Rönesans sanatı tarihi ise*, müellifin rusca olarak hazırladığı bir metnin leton diline çevrilmesi suretiyle meydana gelmiş umumî mahiyette bir sanat tarihi kitabı idi (Bibl. 3). Fakat Schweinfurth'un sanat tarihçisi olarak başlangıçta kendisine seçtiği sahayı, Avrupa'da bilhassa o sıralarda pek az tanınan Rus sanatı teşkil ediyordu. İlk devrelerinde Bizans kültürü ve böylece Bizans sanatının hâkim tesiri altında kalan, fakat sonraları çeşitli Asyaî, XVIII. yüzyıldan itibaren de Avrupa (bilhassa İtalya ve Fransa) sanatlarının tesirlerinden kurtulamayan bu sanatın ruhunu anlayabilmek için herşeyden önce rus iç hayatının tanınması elzemdi. Schweinfurth'un bu memleketi oldukça iyi tanınması ve bilhassa dilini bilmesi, bu yolda yapılacak bir teşebbüsü çok kolaylaştırabilirdi. 1914 de Berlin'de "Rus tetkikleri Kurumu" (Gesellschaft zur Studium Russlands) nda verdiği, *Bir rus sanat tarihinin vazife ve metodları (Aufgaben und Methoden einer russischen Kunstgeschichte)* adındaki konferans bu sahadaki çalışma programının ilk ifadesi olmuş, fakat Birinci Dünya harbi, yukarıda açıklandığı şekilde, bu projenin tatbik mevkiine konulabilmesine imkân bırakmamıştır. Schweinfurth'un tamamen yılmadığının bir delili, 1927 de Breslau Üniversitesinde vermiş olduğu habilitasyon tezidir. *Ortaçağ Rus levha resimleri (ikona) tarihi* adını taşıyan bu tezde Rus sanatının mahdut bir bahsinin ele alınmış olmasına rağmen, Schweinfurth *Büyük Petro'danberi rus sanatının gelişme çizgileri* (Bibl. 4), *Berlin'de eski Rus resim sanatı* (Bibl. 5) gibi makaleleri ile bu sanat çevresinin bütün devirleri ile ilgilenmeğe devam ettiğini ispat ediyordu. Nihayet 1930 da, habilitasyon tezindeki malzemenen de geniş ölçüde istifade ederek *Ortaçağ Rus resim sanatı tarihi* (Bibl. 6)

adındaki büyük eserini verdi ². Hollanda'da Den Haag'da bastırılan bu beşyüz küsur sahifelik kitapda Rus resim sanatının mozaik, fresko, levha (ikona) gibi belli başlı bütün ana bahisleri, ekserisi batılı ilim adamları için hemen hemen erişilmesi imkânsız olan rus dilindeki yayınlar da gözden geçirilmek suretiyle belirtilmişti. Birinci Dünya harbinin sonunda vukuagelen rejim değişikliği ile dış âleme tamamen kapanan bu memleketin eski sanatının resim cephesinin toplu surette tanıtılması büyük bir boşluğu doldurmuştu. Rus ilim adamlarının kendi dillerinde yazdıkları eserler (meselâ : Igor Grabar idaresinde yayınlanan ve natamam kalan büyük, *Istoria rousskavo iskoustva*, Moskova 1909 v.d.) istisna edilecek olursa, E. Viollet le Duc'ün *Art Russe* (Paris 1877) ünden sonra, batı dillerinde ancak L. Réau'nun çok sathî *Rus sanatı (L'art Russe*, iki cilt, Paris 1921-1922) mevcuttu. 1925 de *Eski Rus resmi* adlı fransızca bir etüdü çıkan P. Mouratow, ancak fresko ve ikonalar üzerinde durduğu bu kitabının başında bu eksikliğe dokunarak şunları yazmaktadır: "Eski Rusya'nın resim sanatı henüz bütün gelişmesinin tarihçesini kucaklayarak böylece onun hakikî sanat değerini sarıh bir şekilde açıklayacak bir etüde konu olmamıştır. Sanat tarihçilerinin inceledikleri bütün sahalar içinde Ortaçağ Rus sanatı kadar ihmal edilmiş ve az değer verilmişine rastlanmaz. . . " ³. Zaman zaman çıkan münferid etüdler hariç ⁴, işte Schweinfurth'un kitabı, Mouratow'un bahsettiği bu boşluğu dolduran ilk büyük eser oldu ⁵. Schweinfurth sonraları da zaman zaman bu ilk ihtisas sahasına döndü. *Moskova'daki Kremlin'in İtalyan mimarı Aristotile Fioravanti* (Bibl. 23), *Novgorod yakınında Neredica kilisesinin freskolarının Rus sanat tarihi ve medeniyet tarihindeki yeri* (Bibl. 55) gibi makaleleri ve kendisine

² Bu kitap hak. bk. "Deutsche Literaturzeitung" 52 (1931) 744-750, de N. Okunev ; "Byzantinoslavica", 3 (1931) 240-244, de yine N. Okunev ; "Byzantinische Zeitschrift" 33 (1933) 152-154, de A. Haseloff ; "Zeitschrift für Slavische Philologie" 11 (19443) 262-268, de W. Zaloziecky'nin tahlil ve tenkit yazıları.

³ P. Mouratow, *L'ancienne peinture russe* (fransızcaya çeviren, A. Caffi), Roma ve Prag, 1925.

⁴ Bu sahadaki yayınlar için bk. G. Millet, N. A. Il'in, } *Bibliographie de l'art byzantin chez les Russes, Mélanges Ouspensky*, Paris 1932.

⁵ Schweinfurth'un kitabından iki yıl sonra, içine mimariyi de alan daha umumî mahiyette olarak D. Ainalov'un, *Geschichte der Russischen Monumentalkunst* (2 cilt, Berlin-Leipzig, 1932-1933) adlı eseri çıkmıştır. P. Mouratow'un *Les Icones Russes* (Paris 1927) adındaki kitabı ise yalnız bir bahsi ele almakla beraber, Schweinfurth'un kitabına takaddüm etmektedir.

sorulmaksızın tâbi tarafından metni kısaltıldığı için “gayri meşru çocuğu” olarak tavsif ettiği *Rus ikonaları* (Bibl. 53) adlı kitabı bu ilk ihtisas sahasına gösterdiği ilginin tezahürleridir.

Rus sanatı hakkındaki araştırmaları Schweinfurth'u Doğu Avrupa ve bilhassa Bizans sanatı ile yakın temasa getirmişti. Başlangıçta Bizans'ın uzak tesirleri veya geç Bizans sanatı ile meşgul olarak, Paul Heisenberg Armağan kitabına yazdığı *Greco ve Italo-Bizanten ekolu* adlı makalesi ile (Bibl. 7) Bizans tesirleri altında İtalya'da XII. ve XIII. yüzyıllarda meydana gelmeğe başlayan resim ekolu ile aslen Domenico Theotocopuli adında Giritli bir rum olan ispanyol ressamı manierist El Greco (1541 3-1613) arasındaki münasebetleri belirtmiş, tanınmış tarihçi Georg Ostrogorsky ile müştereken yayınladıkları bir makalede ise Cuenza katedrali hazinesinde muhafaza edilmekte olan *Epir despotlarına ait bir rölik muhafazasını* (Bibl. 8, 9) tanıtmıştır. *Goethe ve Seroux d'Agincourt, Goethe'nin hükümlerine göre Bizans sanatı* (Bibl. 11) adlı yazısında ise Schweinfurth doğrudan doğruya Bizans sanatına temas etmiştir. Schweinfurth'a göre, Bizans sanatına karşı ilk ilgi gösteren kimse Seroux d'Agincourt (1730-1814) olmuştur. XV. Louis zamanında “fermier général” olarak muazzam bir servet yapan bu sanat meraklısı, 1778 den itibaren Roma'da yerleşerek, kendini, “Ortaçağın başlangıcından itibaren, Rönesansa kadar bütün Ortaçağ boyunca mevcut olan sanat tarihini tetkike vermişti”. Serveti sayesinde bütün eserlerin ve bu arada Bizans eserlerinin de gravürlerini çizdiren D'Agincourt, maalesef tamamlanamayan büyük bir eser neşretmiş ⁶ ve Roma'da bulunduğu sırada Goethe ile de tanışarak Ortaçağ sanatı üzerine onun dikkatini çektiği, Goethe'nin İtalya seyahatnamesinden anlaşılmıştır. Schweinfurth'un bu makalesinde belirttiğine göre, Goethe yine, D'Agincourt sayesinde Bizans sanatının mânası hakkında da bir fikir edinerek, bu hususdaki düşüncelerini daha sonraları eserlerinde açıklamıştır ⁷. Schweinfurth, 1930 da Atina'da toplanan III. Milletlerarası Bizans tetkikleri kongresinde okuduğu tebliğinde, sonraları üzerinde çok durarak, ilim hayatının başlıca mücadele konusu yapacağı *Rönesans uslubunun doğuşunda Bi-*

⁶ *Histoire de l'art par les monuments depuis le IV. siècle jusqu'au XVI.*, Paris 1809-1823, 6 cilt in-folio.

⁷ *Kunstschätze am Rhein, Main und Neckar*, 1814-1815 ; *Abhandlung über die Externsteine*, 1816.

zans sanatının önemi (Bibl. 12) problemini ele almıştır ⁸. Ona göre, Antik sanat ile Rönesans arasındaki mutavassıt faktör ancak Bizans sanatıdır ve yalnız bu sanat sayesinde ki, Rönesans Antik form anlayışını tanımış, öğrenmiş ve kullanabilmiştir. Schweinfurth 1934 de Sofya'da toplanan IV. Kongrede ise, *Bizans resim sanatında Chiaroscuro tekniği* (Bibl. 14, 19) adlı tebliğinde Rönesans başlangıcında Arenacapella (1305) da rastlanan Chiaroscuro (fransızcası : Clair-obscur ; almancası : Helldunkel) tekniğinin Bizans resim tekniği ile münasebetine işaret ederek, Rusya'da Pskov (1312) ve Novgorod(1378) da nümünelerine rastlanan bu gölge-ışık tekniğinin doğrudan doğruya Antik sanattan tevarüs edilmek suretiyle Bizans'da o devirde bulunduğunu ileri sürmüştür. Schweinfurth diğer taraftan da Batı Avrupa sanatında bilhassa geç Ortaçağ'da Bizans sanatı tesirlerinin bulunduğunu iddia ediyordu. Aynı kongredeki ikinci tebliği *Frauenchiemsee'nin Bizans-Roman üslûbundaki duvar resimleri* (Bibl. 20) adını taşıyordu. Bunda Güney Almanya'da Chiem gölündeki bir manastırın üç kemerinde 1928 de keşfedilen XII. yüzyılın ikinci yarısına ait freskoların Salzburg-Regensburg'un en kuvvetli Bizans tesiri gösteren eserleri olduğu fikrini ortaya atmıştır. 1936 da Roma'da toplanan V. Kongrede Schweinfurth *İki üslûp mefhumu : Maniera greca ile Italo-Bizanten ekolunun hudut ve değerleri* (Bibl. 31) hakkında bir konuşma yaparak, uzak menşei VI. ve VII. yüzyıllarda başlamakla beraber, IX-XI. yüzyıllarda daha kuvvetli, nihayet XIII. yüzyılda ise gayet geniş ölçüde ve bütün İtalya'ya şâmil olan Bizans tesirleri üzerinde durarak, İtalyan "Dugento" resim sanatında "maniera greca" adı verilen "yunan üslûbunun", Bizans ilhamlı eyalet ekollerinin meydana getirdiği "arkaik" bir havaya sahip eklektik "italo-Bizanten" üslûbundan farklı olduğunu belirtmektedir. Bu ikinci üslûp sonraları (XIV-XVIII. yüzyıllarda) bilhassa Balkanlar ve Rusya'da hâkim bir rol oynamakla beraber ⁹ İtalyan sanatının gelişmesinde birinci gibi ana faktörlerden biri olmayıp sadece tâli derecede bir unsur olarak kalmıştır. Kongrelerdeki tebliğlerinde, "Bizans meselesi" (Byzantinische Frage) adı altında tavsif ettiği Ortaçağ Batı - Bizans sa-

⁸ Bu fikrin tenkidi hak. bk. E. Weigand, "Byzantinische Zeitschrift", 33 (1933) 468.

⁹ Aynı meseleler hakkında şu eserde de bilgi verilmiştir, S. Bettini, *La pittura di icone cretese-veneziane e i madonneri*, Padova 1933.

natları münasebetleri ile meşgul olan Schweinfurth, 1940 da Cezayir'de toplanacakken harp yüzünden yapılamayan VI. Kongrede *XI. ve XII. yüzyılların Alman plastik ve resim sanatı sahalarıyla ilgili olarak Bizans problemine dair görüşler* (Bibl. 33) adında bir tebliğ okuyarak, bunda Bizans sanatı ile ilgili gördüğü muhtelif eserler (Sırp, Rus ve Batı sanatlarında Pelagonitissa Meryem tipi, Hildesheim Bronz kapıları, Externsteine'deki kaya kabartmasında çarmıhtan indirilme sahnesi, Escorial'daki III. Heinrich İncil'i minyatürleri, Paris'deki Bibl. Nat. in 510 sayılı elyazması minyatürleri, Bertram'ın Grabow altar'ı ile Bibl. Nat. gr. 74 ve Laur. VI. 23 minyatürleri arasında münasebetler) hakkında görüşlerini açıklamak fikrinde idi. Sonraları bu notlardan bazılarını müstakil makaleler halinde yayınlamış ve *Kaiser III. Heinrich'in altın yıldızlı İncil'i ve Bizans* (Bibl. 36) ile *Externsteine'nin kaya kabartmasının Bizans menşeli özü* (Bibl. 32) adlı yazıları meydana gelmiştir. Bu yazılardan birincisinde, 1045 de Echternach manastırında yapılan ve halen Escorial'da bulunan bir İncil'in 2. ve 3. folio'larındaki minyatürleri, evvelce inceleyenlerden P.Durrien'in Echternach'lı ve Bizanslı ustaların müşterek eseri olarak görmesine, A. Boeckler'in ise Bizans üslûbuna meyl eden bir İtalyan Trecento sanatkarına mal etmesine karşılık, Schweinfurth bunları doğrudan doğruya Bizans'a bağlamıştır.

Schweinfurth Bizans sanatı hakkındaki görüş ve fikirlerinde birçok sanat tarihçisinden ayrılıyordu. Ona göre Bizans sanatı doğrudan doğruya eski Hellenistik - Roma sanatlarından iniyordu ve gerek duyuş ve gerek form anlayışı bakımından Ortaçağ'a ait değildi. Klâsik sanat, Bizans âleminin derinliklerinde, Hıristiyanlaşmış bir kisveye bürünerek yüzyıllarca yaşadktan sonra, buradan Rönesans sanatkârlarına ilham vermişti. Schweinfurth'a göre Bizans sanatı, sonuna kadar "Geç Antik" (Spaetantik) bir sanat olarak kalmıştır (Die byzantinische Kunst ist bis zuletzt Spaetantike). Bu görüşünü, 21-26 ağustos 1939 da Berlin'de toplanan VI. Arkeoloji Kongresinde *Bizans sanatının mahiyeti* (Bibl. 34) adlı tebliğinde belirtmiş ve başlarında E. Weigand gibi bütün ömrünü acı tenkitler saçmakla geçiren bir kimse bulunan, karşı zümrenin hücumlarına hedef olmuştur ¹⁰. Weigand, kelime oyunu bakımından belki zarif fakat fazla iddialı bir

¹⁰ E. Weigand'ın tenkitlerinden biri münasebetiyle, G. de Jerphanion'un bir cevabı hak. bk. *La voix des monuments*, 2 (Paris ve Roma 1938) 208 v.d.

cümle ile ifade ederek : “Was daran richtig ist, ist nicht neu, und was neu ist ist in der Hauptsache nicht richtig—Bu tebliğde doğru ne varsa yeni değildir, yeni olanlar ise ekseriyetle doğru değildir,,diyerek bu tebliği tenkit etmiştir ¹¹. Schweinfurth nihayet hayatının ikinci ana kitabını 1943 de verebildi. *Bizans form’u, Mahiyet ve tesirleri* (Bibl. 58) adındaki bu kitapda müellif uzun zamandanberi ileri sürdüğü fikirleri tekrar ve etraflıca savunuyordu. Bizans minyatürlerinin yalnız sanat cepheleri ile uğraşarak ilk defa sanat değerlerini ortaya koyanlardan olan G. Friedrich Waagen (1794-1868) ile Ortaçağ Avrupa sanatının tekâmülü hususunda Bizans sanatının rolünü ilk olarak Bizans meselesi (Byzantinische Frage) mefhumu çerçevesi içinde muhakeme eden C. Schnaase’nin tesirlerini ¹² taşıyan hattâ bunlardan ilkinin hâtrasına ithaf edilen bu kitap böylece hangi görüş zaviyesinden yazıldığını da derhal gösteriyordu. Waagen tarafından kurulan şekil (Form) analizine dayanan metod Schweinfurth’a göre, Bizans sanatı tarihi çalışmalarında kullanılabilir yegâne uygun metoddu ¹³. Sonraları aynı eseri, esas metne hiç dokunmaksızın iki zeyl ilâvesi ve yeni levhalar ile zenginleştiren müellif, yeniden bastırmağa girişmiş ve ölümünden az evvel son formasının son tashihlerini gözden geçirebilmiştir (Bibl. 58).

Schweinfurth’un aynı yıl içinde *Bulgaristan’da Sofya yakınında Boyana kilisesi duvar resimleri* (Bibl. 42) adındaki küçük bir monoğrafya çıkmıştır ¹⁴. Harpten sonra basılan, *Bizans abidevi resim sanatı* (Bibl. 44) adlı ince kitabı ise umumi bir isim taşımakla beraber, Bizans sanatının iki önemli eseri, Üsküp (Skopje) yakınındaki Nerez kilisesi ile Anadolu’daki Kapadokya mağara kiliseleri freskoları hakkında, *Bizans form’unda* da belirtilen fikirlerin daha açılması suretiyle meydana gelmişti ¹⁵. Aynı yıl basılan *Bizans ve Doğu Avrupa sanatının ana hatları* (Bibl. 45) adlı etüdü de aynı görüşleri müdafaa eden bir kitapçıktır. Tenkitlere karşı tek başına göğüs gererek, görüş ve hipot-

¹¹ E. Weigand, “Byzantinische Zeitschrift”, 40 (1940) 532-533.

¹² F. Waagen, *Kunstwerke und Künstler in England und Paris*, Berlin 1837-1839, C. Schnaase, *Geschichte der bildenden Künste*, 1843.

¹³ Schweinfurth’un bu kitabı, “Artibus Asiae” 9 (1946) da M. Grünwald tarafından tahlili ve tenkit edildikten sonra, Schweinfurth ona Bibl. 47 deki yazısı ile cevap vermiştir. Ayrıca bk. F. Dölger-A. M. Schneider, *Byzanz*, Bern 1952, 259-260.

¹⁴ Kşl. E. Weigand, “Bulgaria Jahrbuch” (1943-1944) 463-466. Mijatev, “İzvestija de l’Institut Bulgare.,” 15 (1946) 257; O. I. Sopoçinskij, “Vizantijskij Vremennik.,” 3 (1950) 298-302.

¹⁵ Kşl. A. M. Schneider, “Deutsche Literatur-Zeitung” 69 (1948) 269-270.

S. Eyice

PROF. DR. PHILIPP SCHWEINFURTH
(1887 - 1954)

tezlerini her fırsatta müdafaa eden Schweinfurth, sonuna kadar müca-
deleden vaz geçmemiş, meselâ Selânik'de toplanan Dokuzuncu Kong-
reye yolladığı tebliğinde (Bibl. 56) Strzygowski nazariyelerinin ta-
raftarları tarafından desteklenen, Bizans mimarisinin, Yunanhaçı
plânlı kilise tipinde, Sasani ateş mâbetlerinin tesirlerini arayan bir
hipotezi ¹⁶ red etmiştir. Schweinfurth'a göre, bu tip Hellenistik-Ro-
ma mimarisinden çıkarak (Trier ve Musmiye) Bizans sanatına geç-
miş ve Sasanî sanatı da bunu, olsa olsa ancak aynı kaynaktan öğren-
miştir. Prof. Schweinfurth, İstanbul'da bulunduğu zaman içinde de
Türk ilmî dergilerinde de bazı etüdler yayınlamıştır ki, bunların
içinde *Bizans İkonografyasında İsa* tipinin doğuşu ve istihalesi hakkında
olanı daha ziyade umumi bir mahiyet taşımaktadır (Bibl. 54). *İstan-
bul suru ve Yıldızlı kapı* (Bibl. 50, 51) hakkındaki yazısında Schwein-
furth İstanbul tarihi ve arkeoloji ile ilgili bir meseleye temas ederek,
Fetihten sonra Yedikule hisarının bir parçası haline gelen Yıldızlı
kapı kompleksinin I. Theodosius veya II. Theodosius'a ait olması ihti-
mallerinden ikincisini daha varid gördüğünü ¹⁷, buradaki bir kita-
bede tek "tyran" dan bahsedilmesi hususunu öne sürerek iddia etmiş-
tir. Filhakika, II. Theodosius zamanında, 423 de, tyran Primicerius
isyan etmiş ve 425 de yakalanarak öldürülmüştür. Halbuki, I. The-
odosius zamanında isyan eden tyran'lar çifttir (Maximus ile oğlu
Victor) ve bunlar 388 de öldürülmüştür. Nitekim İstanbul'daki Diki-
litaş'ın kaidesinde I. Theodos' a ait kitabede tyran kelimesi cem'i ola-
rak yazılmıştır. Schweinfurth'a göre, eğer Yıldızlı kapı kompleksi de
aynı Theodosius'a ait olsa burada da tyran kelimesi cem'i olarak yazı-
lırdı. Schweinfurth İstanbul'da değerli bir keşifle de ilgilenmek imkânı-
nı bulabildi. 1953 yılı sonlarında eski Pantokrator manastırının
kilisesi olan Zeyrek kilise camii'nde ahşap döşeme sökülürken emsal-
siz döşeme mozaiklerinin bulunması üzerine ¹⁸, bunlarla meşgul

¹⁶ K. Erdmann, *Feurheiligtum-Kreuzkuppelkirche*, şu kitapda : *Spaetantike und Byzanz*, Baden-Baden 1952, 53-70.

¹⁷ Kşl. O. Davies, *The Date of the Golden Gate at Istanbul*, "Journal of Roman Studies" 34 (1944) 74-75. Davies bu gayet kısa makalesinde Yıldızlı kapının I. Theodosius tarafından yapılmış olacağı fikrini bir defa daha müdafaa etmektedir.

¹⁸ Bu mozaiklerin bulunması hakkında bk. "Cumhuriyet" (24 ekim 1953) ; "Yeni İstanbul" (4 kasım 1953) ; "Cumhuriyet" (5 kasım 1953) ; "Vatan" (8 kasım 1953) ; ayrıca bk. şu iki dergi, "Hafta" sayı 220 (11 aralık 1953), "Yirminci Asır" sayı 74 (24 aralık 1953). Bu mozaiklere dair kısa bir yazı için bk. S. Eyice, *Zeyrek camii ve yeni bulunan mozaikleri*, "Türk Düşüncesi" sayı 3 (Şubat 1954) 173-176.

olan ihtiyar profesör, bu hususda ilk ilmî yayın olmak şerefini alan bir yazı hazırlamakla beraber (Bibl. 57) bu buluntuyu tamamen meydana çıkarmak hakkını elde edemiyerek, bu hak “Amerikan Bizans araştırmaları Enstitüsü,,ne (The Byzantine Institute of America) havale edilmiştir.

Schweinfurth, bilhassa “Deutsche Literaturzeitung,,da ve diğer dergilerde birçok kitap tahlil ve tenkitleri yazmıştır ki bunların içinde meselâ Tafrali'nin *Curtea de Argeş'deki Bizans eserleri* (Bibl. 18) hakkındaki kitabına veya *Avusturya Bizans Kurumunun Yıllığı I* (Bibl. 52) na dair tahlilleri gibi hayli uzun ve etraflı olanlarına rastlandıktan başka, *Son yirmi yıl içinde Bizans sanat tarihi araştırmalarının neticeleri* (Bibl. 46) ile *1925 den beri ilmî araştırmalarda Ortodoks Slâvların sanatı* (Bibl. 49) adları ile yayınlanan büyük etüdleri gibi hülâsalı ve etraflı birer bibliyografya repertuarı mahiyetinde olanları da vardır.

Diğer taraftan Schweinfurth'un, bazı câzip baskılı dergilerde de (Bibl. 39, 48) ufak makaleleri çıktıktan başka, İsviçre'nin en büyük gazetelerinden “Neue Zürcher Zeitung” da Bizans sanatı, İstanbul Arkeolojisi, vs. hakkında yazıları da basılmıştır (Bibl. Ek II). Tamam bir vaziyette veya basılmakta olan diğer bazı yazılarının da yakın bir gelecekte yayınlanması muhtemeldir (Bibl. Ek I).

Prof. Ph. Schweinfurth, meşhur sanat tarihçisi J. Strzygowski (1862-1941) nin ortaya çıkmasından sonra ¹⁹ bilhassa Almanya'da taraftarları azalmağa yüz tutan bir sanat tarihçisi zümresindendi. Strzygowski'nin bazen aşırı bir gayretle her gün biraz daha tesir hudutları ve önemini arttırdığı Doğu sanatları, Schweinfurth için, Bizans sanatının doğuş ve gelişmesinden çok arka plânda kalan unsurlardı. Hiç şüphesiz, Sanat tarihi üzerindeki çalışmaları, Klâsik Arkeoloji ve Yakın zamanları Avrupa sanatı ile başlayan ve faaliyetini önce Rus sanatına hasreden ve sonraları da Avrupa Bizans sanatları münasebetlerini araştırmağa girişerek bu suretle ve “batıdan” Bizans sanatına nüfuz eden bir araştırmacı için bu görüş zaviyesi gayet tabii idi. Schweinfurth'un en eksik tarafı, İstanbul ve Anadolu âbidelerini ancak yayınlar sayesinde tanıması idi. Talih ona bunları yakından

¹⁹ J. Strzygowski hakkında bk. E. Diez, *Jozef Strzygowski*, “Felsefe Arkivi” 2 (1947) 1-12, 13-2 5. Aynı dergide, H. Wölfflin ve metodu hakkında da etraflıca bir etüd bulunmaktadır. M. Ş. İpşiroğlu, *Üslûp-tarihi olarak sanat tarihi : Heinrich Wölfflin'in eseri*, 26-39, 40-54 (almancası).

görmek imkânını bahsettiğinde ise artık çok geç olmuştu. Fakat şuna da işaret etmek yerinde olur ki, son zamanlarda bazı sanat tarihçilerinin ihmal ettikleri ve Schweinfurth'un metoduna esas olan "form" analizi üzerinde durmak bir sanat tahlili için elzemdir. Nitekim, Schweinfurth bu hususu bir yazısında şu kesin cümle ile belirtmişti : "Form değerleri dikkate alınmaksızın ve yalnız ihtiva ettikleri unsurların yardımı ile sanat eserlerinin mahiyetleri tayin edilemez" ²⁰. Edilemediğini de delilleri ile ispata çalışmıştır. Schweinfurth'un çalışmaları bugün belki umumî ve hâkim ceryanın dışında kalmakta, fakat mensup oldukları ekolün ve metodun bir sanat çevresine tatbik edilmesini gösterdiklerinden, her zaman için bir değer taşımaktadırlar.

Diğer taraftan Schweinfurth'un Bizans sanatının menşei hususunda Hellenistik sanat ile Roma sanatının paylarını kabul etmesi, içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında yetişen bir sanat tarihçisi için gayet tabî idi. Çünkü eski nesil sanat tarihçileri arasında Wickhoff ve Riegl gibi tanınmış ilim adamları, Bizans sanatında, Roma sanatının tam tesirlerini kabul ediyorlardı. Yunan sanatının son safhası olarak Anadolu ve Yakın Doğu'da meydana gelen Hellenistik sanatın tesirleri hususunda ise Schweinfurth, hiç şüphesiz Rus sanat tarihçilerinden D. Ainalof'un *Bizans sanatının Hellenistik kaynakları* (1900) adındaki meşhur kitabında açıkladığı fikirlerini takip etmiş oluyordu. İki Büyük harp arasındaki devrede önemini kaybettiği intibasını bırakan Antik çağ- Bizans sanat münasebetlerinin, son zamanlarda tekrar ve muhtelif araştırmacılar tarafından ortaya atılması, Schweinfurth'un bu nazariyesinde tamamen yalnız olmadığını göstermektedir ²¹.

III. KISA BİR BIBLİYOGRAFYASI

Prof. Schweinfurth'un bizzat kendisinde bile, yazılarının tam bir listesinin bulunmadığı gözönünde tutulacak olursa, muhtelif göç,

²⁰ Bibl. 34 deki yazı: "Unter Nichtbeachtung ihres formalen Wertes, ausschließlich auf inhaltliche Indizien hin, können Kunstdenkmäler nicht bestimmt werden".

²¹ Bizans sanatının Hellenistik sanatın zaman zaman tesirleri altında kalmakla beraber Roma sanatının devamı olduğu fikrini müdafaa eden, Graz Üniversitesi profesörlerinden W. Sas Zaloziecky, bu hususdaki düşünceleri ile birlikte, çeşitli ceryanları, son zamanlarda şu makalesinde toplamıştır : W. Sas - Zaloziecky, *Westrom oder Ostrom ?*, "Jahrbuch der Byzantinisch-Österreichischen Gesellschaft" 2 (1952) 149-174.

istilâ, yangın, yağma ve hicret felâketlerine uğramış olan bu âlimin tam bir bibliyografyasını -bilhassa İstanbul'da- meydana getirebilmenin güçlüğü meydana çıkar. Eksik olduğu muhakkak olan bu bibliyografyada biz ancak tesbit edebildiğimiz yayınları, kronolojik bir sıraya göre sıraladık ve içlerinde bir kısmının İstanbul tarihi ve arkeolojisi olan yakın ilgisini düşünerek, her nekadar tamamen ilmî bir mahiyet taşımamakta iseler de "Neue Zürcher Zeitung" da çıkan yazılarını da ayrı bir liste halinde ²² bu bibliyografyamızın sonuna ekledik ²³.

1911

- 1* *Über den Begriff des Malerischen in der Plastik*, Strassburg 1911, (100 s.)

1922

- 2* *Vazari zisneopisanija* (rusca), Berlin 1922, (300 s. kadar ayrıca levhalar).

1925

- 3* *Renesanses Maksla* (letonca), Riga 1925, (500 s. kadar ve 170 kadar resim).

1926

- 4 *Entwicklungslinien der russischen Kunst seit Peter der Grossen*, "Ausschuss für Auslandsstudien bei der Albertus Universität" tarafından yayınlanan *Russland*, adlı kitapta, Koenigsberg i. Pr. 1926.
5 *Altrussische Malerei in Berlin*, "Der Kunstwanderer" 8 (1926) 141-145.

1930

- 6* *Geschichte der Russischen Malerei im Mittelalter*, Den Haag, Martinus Nijhoff 1930, (XII+506 s. ayrıca 169 resim ve metin dışı 8 levha).
7 *Greco und die Italo-byzantinische Schule*, "Byzantinische Zeitschrift" (Festschrift für Paul Heisenberg) 30 (1930) 612-619.
8 (Georg Ostrogorsky ile birlikte) *El relicario de los despotas del Epiro*, "Archivo Espagnol de Arte y Arquaologia" (1930).

²² Bu listenin derlenmesinde İsviçre'de Bayan Alice Vonmoos'un kıymetli yardımlarından faydalandığımı bildirirken kendisine burada bir kere daha teşekkür ederim.

²³ Bu bibliyografyadaki kısaltma ve işaretler :

DLitZtg—Deutsche Literatur Zeitung.

T—Kitap tahlil ve tenkitleri

*—Kitap halinde basılan yayınlar.

1931

- 9 *Das Reliquiar despoten von Epirus*, "Recueil d'Etudes du Seminarium Kondakovianum" 4 (1931), 169-172; Bibl. 8 deki makalenin almancası.
- 10T. *L. Matzulewitsch, Byzantinische Antike*, "Orientalistische Literaturzeitung (1931) 1038-1047.

1932

- 11 *Goethe und Seroux d'Agincourth, Die byzantinische Kunst im Urteil Goethes*, "Revue de litterature comparée" 12 (1932) 623-630.

1933

- 12 *Die Bedeutung der byzantinischen Kunst für die Stilbildung der Renaissance*, "Die Antike" 9 (1933) 105-120.
- 13T. *O. Wulff, Die neurussische Kunst im Rahmen der Kulturentwicklung Russlands von Peter dem Grossen bis zur Revolution*, Augsburg 1932, "DLitZtg. 54 (1933) 460-466.

1934

- 14 *Über Chiaroscurotechnik in der byzantinischen Malerei*, "Forschungen und Fortschritte 10 (1934) 378-379.
- 15T. *Ainalov, Geschichte der Russischen Monumental Kunst*, DLitZtg 55 (1934) 733-753.
- 16T. *B. Filov, Geschichte der Albulgarischen Kunst*, DLitZtg. 55 (1934) 109-125.

1935

- 17T. *B. Filov, Geschichte der Albulgarischen Kunst II*, DLitZtg. 56 (1935) 330-337.
- 18T. *O. Tafrafi, Monuments byzantins de Curtéa de Argeş*, "Byzantinische Zeitschrift" 35 (1935) 114-127.

1936

- 19 *Über Chiaroscurotechnik in der byzantinischen Malerei*, "Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, Actes du IV. Congrès d'Etudes Byzantines" 10 (1936) 107-112 ve 3 resim. (Yukarıda No. 14 deki yazının tekrarı).
- 20 *Byzantinisch-romanische Wandmalereien in Frauenchiemsee*, Bibl. 19 daki yerde, 267-271 ve 4 resim.
- 21T. *A. Kingsley Porter, The Crosses a culture of Ireland*, DLitZtg. 57 (1936) 892-896.
- 22T. *J. Ebersolt, Monuments d'architecture byzantine*, DLitZtg. 57 (1936) 1488-1490.

1937

- 23 *Aristotile Fioravanti*, "Jahrbuch für Geschichte Osteuropas" 2 (1937).
 24T. *H. Weidhaas*, *Formenwandlungen in der russischen Baukunst*, DLitZtg. 58 (1937) 1591-1595.
 25T. *D. Rodin Buxton*, *Russian Mediaeval Architecture*, DLitZtg. 58 (1937) 1489-1493.

1938

- 26T. *L. Bréhier*, *La sculpture et les arts mineurs Byzantins*, DLitZtg. 59 (1938) 632-635.

1939

- 27T. *A. Grabar*, *L'empereur dans l'art byzantin*, DLitZtg. 60 (1939) 345-349.
 28T. *K. Miatev*, *Preslavska Keramika*, DLitZtg. 60 (1939) 595-599.
 29T. *S. der Nersessian*, *Manuscripts arméniens illustrés des XII, XIII et XIV siècles*, DLitZtg. (1939) 1135-1138.
 30T. *S. der Nersessian*, *L'illustration du roman de Barlaam et Joasaph*, DLitZtg. 60 (1939) 1281-1284.

1940

- 31 *Maniera greca und italo-byzantinische Schule: Abgrenzung und Wertung dieser Stilbegriffe*, "Atti del V. Congresso di Studi Bizantini, II" "Studi Bizantini e Neoellenici" (1940) 387-396, lev. 126.
 32 *Das Felsrelief der Externsteine, Die byzantinische Grundlage seiner Darstellung*, "Izvestija Bulg.-Historische Gesellschaft, P. Nikov hâtıra kitabı (Sbornik)", Sofia 1940, 442-461 ve 13 res.
 33 *Bemerkungen zur byzantinischen Frage, hauptsächliche im Gebiet der deutschen mittelalterlichen Skulptur und Malerei des 11. und 12. Jahrhunderts*, (Harp yüzünden toplanamayan Cezayir Bizans Kongresine yollanan bu tebliğin ancak bir özeti yayınlanmıştır) "Résumés des rapports, Sixième Congrès d'Etudes Byzantines, Paris 1940, 239-240.
 34 *Das Wesen der byzantinischen Kunst und die Frage ihrer Wertung*, "Berichtband des VI. Archaeologenkongresses", Berlin 1940, 600-607 ve lev. 70.
 35T. *A. M. Schneider*, *Die Hagia Sophia zu Konstantinopel*, DLitZtg. 61 (1940) 529-535.

1941

- 36 *Das Goldene Evangelienbuch Kaiser Heinrichs III und Byzanz*, "Zeitschrift für Kunstgeschichte" 10 (1941-1942) 42-66 ve 31 resim.

- 37T. G. Kahl, *Die Zwerggalerie, Herkunft, Entwicklung und Verbreitung einer Architektonischen Einzelform der Romantik*, DLitZtg. 62 (1941) 889-893.
- 38T. G. W. Morath, *Die Maximianskathedra in Ravenna, Ein Meisterwerk christlich-antiker Reliefkunst*, DLitZtg 62 (1941) 72-78.
- 1942
- 39 *Byzanz in der Monumentalmalerei des Südostens*, "Illustrierte Zeitung" (Das Europaeische Erbe adindaki özel sayı) Berlin 1942, 63-66, 152, 154, 155 ve renkli resimler ile birlikte.
- 40T. R. Hamann-Mac Lean, *Frühe Kunst im Westfränkischen Reich*, DLit-Ztg. 63 (1942) 791-793.
- 1943
- 41* *Die byzantinische Form, Ihr Wesen und ihre Wirkung*, Berlin, Florian Kupferberg, 1943 (162 s. metin dışı 126 levhada 180 res. ile 23 plân ve kesit).
- 42* *Die Wandbilder der Kirche von Bojana bei Sofia, Ein Meisterwerk der Monumentalkunst des 13. Jahrhunderts*, Berlin, Florian Kupferberg 1943 (60 s. son 40 s. levhalar).
- 43T. T. Hetzer, *Giotto, Seine Stellung in der europaeischen Kunst*, DLitZtg. 64 (1943) 58-61.
- 1947
- 44* *Byzantinische Monumentale Wandmalerei*, Mainz, Florian Kupferberg 1947 (24 s. ve ayrıca 16 lev.).
- 45* *Grundzüge der Byzantinisch-Osteuropaeischen Kunstgeschichte*, Berlin, Chronos Verlag 1947 (52 s. ayrıca 8 lev.).
- 46T. *Forschungsergebnisse auf dem Gebiet der byzantinischen Kunstgeschichte während der letzten 20 Jahre*, "Theologische Literaturzeitung" 72 (1947) 9-24.
- 1948
- 47 *Zu Michael Grünwalds Besprechung in Artibus Asiae IX*, "Artibus Asiae" 11 (1948) 323-330.
- 1949
- 48 *Kunstschätze der Lombardei, Zur Ausstellung im Zürcher Kunsthaus, November 1948 bis März 1949*, "Du, Schweizerische Monatsschrift" yıl 9, No. 2 (Şubat 1949) 6-16.
- 49T. *Die Kunst der Orthodoxen Slaven in der Forschung seit 1925*, "Zeitschrift für Slavische Ph.lologie" 20, Heft 1 (1949) 123-144.
- 1952
- 50 *Istanbul suru ve Yaldızlı Kapı -Le mur terrestre de l'ancienne Cons-*

- Constantinople et sa Porte Dorée*, "Belleten" 16 (1952) 261-267 ve Fransızca özeti, 268-271.
- 51 *Le mur terrestre de l'ancienne Constantinople et sa Porte Dorée*, "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni" sayı 126 (Temmuz 1952) 24-26.
- 52T. *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft I*, "Belleten" 16 (1952) 509-606.
- 1953
- 53* *Les Icones Russes*, Bern 1953, Collection Iris, (14 renkli lev. ve iza-hatı). Bu kitabın almanca ve İngilizce tabloları da vardır.
- 54 *Bizans ikonografyasında İsa*, "Tarih Dergisi" 3 (1953) 1-20, ayrıca 4 lev.
- 55 *Die Fresken der Erlöserkirche von Neredica bei Novgoraod, Ihre Stellung in der Kunstgeschichte und in der Kulturgeschichte Russland*, "Erwin Koschmieder ve Alois Schmaus tarafından yayınlanan, *Münchener Beiträge zur Slavenkunde, Festgabe für Paul Diels*, München 1953, adlı kitapta, 11 s. ayrıca 1 levhada 4 resim.
- 56 *Zur Bestimmung des Bautypus der Kreuzkuppelkirche*, (1953, Selânik Bizans araştırmaları kongresinin tebliğ özetleri meyanında tam metni ile basılmış ve delegelere tek yaprak halinde dağıtılmıştır).
- 57 *Istanbul'da Komnenos'lar devrine ait bir mozaik, Ein Mosaik aus der Komnenenzeit in Istanbul*, "Belleten" 17 (1953). 489-500.
- 1954
- 58* *Die byzantinische Form, ihr Wesen und ihre Wirkung*, zweite Erweiterte Auflage, Mainz, Florian Kupferberg 1954 (161 s. yukarıda 41. numaradaki baskının metni ve notları; s. 162-208, birinci zeyil ve notları; s. 220-221, ikinci zeyil, ayrıca metin dışı 204 resim).

EK I

BASILMAKTA VEYA BASILMAĞA HAZIR BİR DURUMDAKİ ESERLERİ :

- 59* *Die Wandbilder der Franziskus-Legende in der Oberkirche von San Francesco in Assisi*, Mainz, Florian Kupferberg.
- 60* *Bizans sanatı tarihi elkitabı, cilt I* (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınlarından, (Çeviren S. Eyice).
- 61 *Byzantinische Marien-Typen*.

- 62 *1453 e doğru Bizans devleti ve medeniyeti*, (İstanbul'un Fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 1953 haziranında verilen seri konferansların ikincisi).

EK II.

NEUE ZÜRCHER ZEITUNG'DA ÇIKAN MAKALELER

- Neubewertung der byzantinischen Kunst*, (27,10,1948), s. 2243.
Die Langobarden und Byzanz, I, (4,3,1949), s. 451.
Die Langobarden und Byzanz, II, (6,3,1949), s. 463.
Die mittelalterliche Kunst der Balkanländer, (6,5,1949) s. 917/918.
Die heiligen Bilder, (30,7,1949) s. 1555.
Die Buchmalerei in Reichenau, (18,10,1949) s. 2124.
Die palaeologische Heirat, (6,11,1949) s. 2274-2277.
Die italienischen Baumeister des Moskauer Kreml, (6,1,1950) s. 33/37.
Byzanz, (27,1,1950) s. 181.
Schout bij Nacht (Peter I., Tagebuch von Fr. Christian Weber), (28,3,1950) s. 643/644.
Stanka Rasin und Russland im 17. Jahrhundert, (5,7,1950) s. 1415/1416.
Die Landmauer von Konstantinopel und ihr Goldenes Tor, I, (17,10,1951) s. 2255.
Die Landmauer von Konstantinopel und ihr Goldenes Tor, II, (18,10,1951) s. 2265.
Die Landmauer von Konstantinopel und ihr Goldenes Tor, III, (21,10,1951) s. 2286.
Jahrbuch der Oesterröichischen-Byzantinischen Gesellschaft, (29,10,1951) s. 2364.
Vom Theoderich-Grabmal in Ravenna, (29,1,1952) s. 203.
Die Tafelbilder der östlichen Kirche, (17,3,1952) s. 588.
Der Sinn der Ikonen, (4,5,1952) s. 975.
Die silberne Eudoxia (Johannes Chrysostomos), (16,5,1952) s. 1072/1073.
Der Rennfahrer Porphyrios und seine Pferde, (16,5,1952) s. 1080.
Das Weltgerichtmosaik von Torcello, (1,6,1952) s. 1204.
Kaiser Marcian und Attila, I, (5,9,1952) s. 1903.
Kaiser Marcian und Attila, II, (8,9,1952) s. 1934.
Die Sonne Christus, (18,11,1952) s. 2564.
Eine byzantinische Kirche, (8,1,1953) s. 41.

- Die Tragödie des Kaisers Heraklius*, (5,2,1953) 272-273.
Der Tod Timurs, I, (20,3,1953) 639.
Der Tod Timurs, II, (20,3,1953) s. 640.
Zur Naturgeschichte der "Tiara des Saitaphernes", (29,4,1953) s. 985.
Spaetantike und Byzanz, (7,5,1953) s. 1053.
Die letzten Palailogen, (29,5,1953) s. 1238.
Michael und Basileios, I, (26,6,1953) s. 1489.
Michael und Basileios, II, (26,6,1953) s. 1490.
Nachruf auf einen Schweizer Byzantinisten, (19,10,1953) s. 2434.
Ein Mosaik aus der Komnenenzeit in Istanbul, (22,11,1953) s. 2784.
Die makedonische Dynastie, (23,1,1954) s. 175.
Die Zünfte im Byzanz des 10. Jahrhunderts, (22,4,1954) s. 967.
-